

ние. – 1999. – № 3. – С. 171–177. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=150360>.

6. Маслова Ю.А. Инициативная деятельность суда первой инстанции в условиях состязательного уголовного судопроизводства : автореф. дисс. ... канд. юрид. науки : спец. 12.00.09 / Ю.А. Маслова; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж: 2011. – 23 с.

7. Соколовская Н.С. Роль суда в состязании сторон по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.С. Соколовская. – Томск, 2005. – 182 с.

8. Воскобитова Л.А. Механизм реализации судебной власти посредством уголовного судопроизводства : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 /

Л.А. Воскобитова. – М., 2004. – 56 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100076189>.

9. Астафьев А.Ю. Процессуальная независимость судьи как субъекта доказывания: пределы дискреционных полномочий / А.Ю. Астафьев // Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Право». – 2013. – № 1. – С. 327–339.

10. Свиридов М.К. О возвращении судом дела на дополнительное расследование / М.К. Свиридов // Правовые проблемы укрепления российской государственности : сборник статей / отв. ред. М.К. Свиридов, Ю.К. Якимович ; под ред. О.И. Андреевой, И.В. Чадновой. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2013. – Ч. 59. – 2013. – С. 201–205.

УДК 343.1

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОМЕРЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Мазур М.Р., к. ю. н., асистент
кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглядаються окремі теоретичні та практичні особливості реабілітації померлого в кримінальному провадженні. Зроблено власні висновки й надано пропозиції щодо розв'язання наявних проблем у цій сфері.

Ключові слова: кримінальне провадження, реабілітація, реабілітація померлого, смерть підозрюваного (обвинуваченого), близькі родичі.

В статье рассматриваются некоторые теоретические и практические особенности реабилитации умершего в уголовном процессе. Сделаны собственные выводы и предложения относительно решения проблем в этой сфере.

Ключевые слова: уголовное производство, реабилитация, реабилитация умершего, смерть подозреваемого (обвиняемого), близкие родственники.

Mazur M.R. REHABILITATION OF THE DEAD IN CRIMINAL PROCEEDINGS: SOME QUESTIONS OF THEORY AND PRACTICE

The article discusses some theoretical and practical features of rehabilitation of the dead in criminal proceedings. The author gives his own suggestions and conclusions concerning solution of the existing problems in this sphere.

Key words: criminal proceedings, rehabilitation, rehabilitation of the dead, death of the suspect (accused), close relatives.

Постановка проблеми. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [1] є значним здобутком на шляху реформування кримінального процесуального права. Незважаючи на появу в КПК України нових інститутів, удосконалення деяких уже наявних, окремі інститути, на жаль, і досі не знайшли належного правового закріплення в кодексі. До таких можна зарахувати провадження щодо померлих осіб або, як називає його законодавець, реабілітацію померлого.

Важливість та актуальність цього питання є беззаперечною, оскільки надає мож-

ливість продовження провадження щодо вже померлої особи з метою доведення її невинуватості в учиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення.

Ступінь розробленості проблеми. На питання реабілітації померлої особи звертали увагу у своїх працях багато відомих дослідників, у тому числі й такі вчені, як Б.Т. Безлепкін, Л.В. Бойцова, О.В. Капліна, А.О. Орлова, М.І. Пастухов, О.О. Подпригора, М.С. Строгович, Т.Т. Таджиров, Д.В. Татьянан, М.Є. Шумило та інші. Однак науковий аналіз норм стосовно реабілітації

померлого, передбачених новим КПК України, не проводився.

Метою статті є дослідження окремих питань, пов'язаних із реабілітацією померлого в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. До підстав закриття кримінального провадження, передбачених у ст. 284 КПК України «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи» законодавець зараховує смерть підозрюваного, обвинуваченого. Так, у п. 5 ч. 1 цієї статті вказано, що кримінальне провадження закривається в разі, якщо помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого.

Виходячи з того, що одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, то смерть особи позбавляє сенсу подальше провадження щодо можливо вчиненого нею кримінального правопорушення. Померла особа не може бути суб'єктом кримінального правопорушення, тому смерть особи, яка підозрюється, обвинувачується в учиненні кримінального правопорушення, виключає постановку питання про її кримінальну відповідальність. Це відповідає ст. 61 Конституції України [2], згідно з якою юридична відповідальність особи має індивідуальний (особистий) характер.

Єдиним винятком із такої ситуації є випадок, коли провадження необхідне для реабілітації померлого. І ось тут виникає низка питань до законодавця. Зокрема, що слід розуміти під реабілітацією, у тому числі, померлого; хто має право ініціювати продовження провадження щодо реабілітації померлого; що є критерієм визначення «необхідності» продовження провадження тощо. Законодавець не дає прямої відповіді на жодне з них. Тому спробуємо дослідити ці питання, аналізуючи норми КПК України, і відповісти на них.

Насамперед зупинимось на з'ясуванні поняття реабілітації. КПК України визначення поняття «реабілітації» не дає. Не міститься воно і в інших джерелах кримінального процесуального права. Хоча сам законодавець багато разів уживає цей термін у КПК України в контексті померлого (ст. ст. 52, 284, 525 тощо).

У сучасній науковій літературі можна виділити три основні підходи до визначення поняття реабілітації в кримінальному провадженні.

Згідно з першим підходом, реабілітацією в кримінальному провадженні вважається

виправдання особи або закриття кримінального провадження щодо неї за реабілітуючими підставами, що виражається у виправдувальному вироку суду або постанові (ухвалі) про закриття кримінального провадження (за реабілітуючими підставами) [3, с. 145; 4, с. 59].

Другий підхід представляють науковці, які вважають, що сутність реабілітації полягає в поновленні прав і репутації особи, яка зазнала незаконного й необґрунтованого кримінального переслідування чи (та) засудження [5, с. 4; 6, с. 7; 7, с. 78]. Іншими словами, під реабілітацією такі вчені розуміють правовий наслідок виправдання, закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами, що являє собою реалізацію компенсаційних заходів, спрямованих на поновлення порушених прав і законних інтересів особи й відшкодування, компенсацію їй завданої шкоди.

Представники третього наукового підходу вказують, що реабілітація має являти собою не лише винесення рішення, яке констатує невинуватість особи, а також і відшкодування шкоди й відновлення всіх інших її порушених, обмежених прав та законних інтересів. Таке визначення включає в себе не лише формально-правовий аспект, а й компенсаційно-відновлювальний [8, с. 30; 9, с. 69].

Узагальнюючи вищевказані позиції, робимо висновок, що в правовій науці реабілітація розглядається в межах трьох основних підходів: 1) як виправдання особи й закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами щодо неї, а відшкодування, компенсація шкоди особі, поновлення її прав тощо – як наслідок реабілітації; 2) як сукупність заходів «правовідновлювального» характеру – відшкодування та компенсація шкоди, відновлення порушених, обмежених прав тощо на підставі постанови (ухвали) про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами, виправдувального вироку суду тощо.; 3) реабілітація являє собою не лише винесення рішення «про невинуватість особи», а й також відшкодування, компенсацію завданої шкоди та відновлення інших порушених прав і законних інтересів особи.

Переважаючим у науковому середовищі є третій підхід. По-перше, саме він відповідає етимологічному змісту поняття «реабілітації», що з латинської мови ("rehabilitatio", де "re" – префікс, що означає відновлення, "habilitatio" – здатність, придатність) перекладається як відновлення здатності, повернення до попереднього стану. По-друге, реабілітація особи, яка потерпіла в результаті незаконного й необґрунтованого кримінального переслідуван-

ня, засудження виходить за межі «одноактною» дії. Річ у тому, що постанова (ухвала) про закриття кримінального провадження чи виправдувальний вирок не реабілітують особу в прямому розумінні, це рішення, які констатують закінчення провадження щодо особи; певний юридичний факт (невинуватість, непричетність), що дає поштовх до її реабілітації.

Однак фактів на підтвердження того, що законодавець у ст. 52 КПК України в основу поняття реабілітації поклав саме цей підхід, який підтримує наукове середовище, не має. Швидше навпаки. Проаналізувавши норми КПК України, можна зробити висновок, що законодавець розглядає реабілітацію як виправдання особи, закриття кримінального провадження щодо неї за реабілітуючими підставами. Подальше відновлення порушених, обмежених прав особи, відшкодування й компенсація завданої шкоди розглядається як наслідок реабілітації.

Отже, з позиції КПК України, реабілітація померлого – це, так би мовити, можливість доведення невинуватості померлого в учиненні кримінального правопорушення шляхом продовження кримінального провадження щодо нього після його смерті, що здійснюється за ініціативи інших осіб.

КПК України не містить прямої вказівки на те, хто може вимагати продовження провадження з метою реабілітації померлої особи. Як видається, тут можливим є застосування аналогії закону. Так, відповідно до ст. 525 КПК України, близьким родичам обвинуваченого, який помер, надається право подати заяву про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, якщо це необхідно для його реабілітації. Отже, право звертатись із заявою про продовження провадження з метою реабілітації померлого мають його близькі родичі.

КПК України 1960 р. в ч. 3 ст. 215 «Оскарження постанови про закриття справи» наділяв правом просити про доведення досудового слідства до кінця з метою реабілітації померлого не лише близьких родичів, а й громадські організації [10].

У п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України дається визначення терміна, зокрема, «близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, онук, онучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлю-

бі». Однак у ст. 525 КПК України йдеться лише про близьких родичів, а не про членів сім'ї. Очевидно, що ці терміни не тотожні. Вважаємо, поняття «член сім'ї» буде дещо вужчим, ніж поняття «близький родич». До останніх можна зарахувати й осіб, які перебувають як у кровному спорідненні, так і у свояцтві, але при цьому не є членами цієї сім'ї. Так, наприклад, діти можуть утворити власні сім'ї або проживати окремо від батьків та вести окреме власне господарство. Так, члени сім'ї завжди є близькими родичами, але близькі родичі не завжди будуть членами однієї сім'ї [11, с. 166–168].

Закон не вказує, коли саме продовження провадження може вважатись таким, яке є «необхідним для реабілітації померлого». Очевидно, що в цій ситуації йтиметься про випадок, коли близькі родичі померлого переконані, що останній не вчиняв інкримінованого йому діяння, і, відповідно, провадження повного кримінального розслідування й судового розгляду кримінального провадження забезпечить установлення цього. Хоча навіть у ситуації, коли вони не мають такого переконання, закон не забороняє їм звернутися із заявою.

Однак, тут має місце ще одне дискусійне питання. КПК України не передбачив процедури, за якої близькі родичі померлого можуть реалізувати своє право заперечувати проти закриття кримінального провадження. У ч. 6 ст. 284 КПК України вказується, що копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представникові, підозрюваному, захисникові. Однак ні в цій статті, ні в будь-якій іншій нічого не говориться про те, чи прокурор перед закриттям провадження запитує у близьких родичів померлого про їхню згоду на закриття кримінального провадження й відсутність бажання його продовжити в інтересах реабілітації померлого. На нашу думку, у цій ситуації до винесення прокурором постанови про закриття кримінального провадження щодо померлого слідчий або прокурор мають установити коло близьких родичів померлого підозрюваного, роз'яснити їм право продовжувати розслідування, зафіксувати факт такого роз'яснення у відповідному протоколі й отримати від них письмове підтвердження реалізації цього права: заяву (клопотання) з вимогою не закривати кримінальне провадження або розписку про відсутність заперечень проти закриття провадження [12, с. 480].

Кримінальне провадження може бути закрито на підставі смерті особи (обвинуваченого) і в суді. Так, відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України, на підготовчому судовому засіданні суд має право закрити про-

вадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 4–8 ст. 284 КПК України. Якщо обставини, передбачені пунктами 5–8 ч. 1 ст. 284, виявляються під час судового провадження, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження (ч. 7 ст. 284 КПК України).

Аналізуючи судову практику, можна дійти висновку, що суд, вирішуючи питання про закриття кримінального провадження на підставі смерті особи або про його продовження, виходить виключно з наявності або відсутності заяви близьких родичів померлого щодо його реабілітації [13].

Також, відповідно до ст. 447 КПК України, законодавець дозволяє перегляд справи Верховним Судом України в інтересах реабілітації особи після відбуття покарання або смерті засудженого.

У чинному КПК України розширено коло випадків, у яких участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою.

Новим випадком, який передбачає обов'язкову участь захисника, є справа щодо реабілітації померлої особи. Так, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 52 КПК України, обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо реабілітації померлої особи з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи.

Логічним у цьому контексті є запитання: коли ж виникає право на реабілітацію померлої особи? З позиції КПК України, про що вже раніше вказувалось, реабілітація померлого – це потенційна можливість доведення невинуватості померлого в учиненні кримінального правопорушення шляхом продовження кримінального провадження щодо нього після його смерті.

Вважаємо, фактичним моментом виникнення права на реабілітацію померлої особи буде її смерть, підтверджена виданим у встановленому законом порядку свідоцтво про смерть особи або актовий запис (витяг з нього), а також рішення суду про визнання особи померлою, яке набрало законної сили.

Юридичним моментом у цій ситуації буде звернення близьких родичів померлої особи як безпосередньо, так і через захисника до слідчого, прокурора чи суду, залежно від стадії, на якій знаходиться кримінальне провадження, із заявою про бажання продовжити провадження в інтересах реабілітації померлого. Крім такої заяви, слід подати також належним чином завірені документи, які підтверджують факт смерті особи, та документи, що підтверджують ступінь родинних зв'язків особи, яка звертається, із померлою особою.

І останнє. На наше переконання, не зовсім правильно в контексті цих правовідносин уживати термін реабілітація. Це не відповідає

етимологічному значенню цього поняття – повернення в попередній стан, який існував до порушення права; відновлення всіх прав. У цій ситуації доцільніше говорити про «кримінальне провадження щодо померлого» замість «реабілітація померлого».

Кримінальне провадження щодо померлого буде полягати в продовженні досудового розслідування та (чи) судового розгляду кримінального провадження щодо померлого, за ініціативи його близьких родичів з метою встановлення істини у справі – його винуватості чи невинуватості. Це повністю відповідатиме принципу презумпції невинуватості (ч. 1 ст. 17 КПК України), коли кожна «особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили». Крім цього, ч. 5 тієї самої статті вказує, що поведження з особою, вина якої в учиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

У разі, якщо провадження щодо померлої особи завершиться прийняттям постанови (ухвали) про закриття провадження за реабілітуючими підставами або ухваленням виправдувального вироку, тоді виникатиме право на її реабілітацію – на реабілітацію померлого. Останнє буде полягати в тому, що на підставі офіційного визнання необґрунтованості й незаконності кримінального переслідування чи (та) засудження близькі родичі померлого матимуть право на поновлення його всіх порушених (обмежених) прав, відшкодування (компенсацію) завданої шкоди.

Висновки. Закриття кримінального провадження на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України в теорії кримінального процесуального права належить до нереабілітуючих підстав, тобто означає, що відносно особи зібрано достатньо доказів, які підтверджують учинення нею діяння, що містить ознаки будь-якого кримінального правопорушення, однак в силу певних обставин подальше провадження виключається. Враховуючи цю обставину, можливість продовження кримінального провадження щодо померлого є позитивним явищем, оскільки дає шанс на встановлення істини в провадженні – винуватості або невинуватості цієї особи. Однак з огляду на розглянуті нами питання можна зробити однозначний висновок про те, що цей інститут на сьогодні потребує подальшого суттєвого законодавчого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Офіц. вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
3. Безлепкин Б.Т. Уголовный процесс России : [учебное пособие] / Б.Т. Безлепкин. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2004. – 480 с.
4. Новиков В. Щодо поняття реабілітації у кримінальному процесі України / В. Новиков // Право України. – 1997. – № 10. – С. 58–60.
5. Владимирова В.В. Компенсация морального вреда – мера реабилитации потерпевшего в российском уголовном процессе / В.В. Владимирова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 176 с.
6. Максименко М.В. Реабилитация в суде первой инстанции : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / М.В. Максименко. – В., 2006. – 26 с.
7. Озерський І. Реабілітація у кримінальному процесі / І. Озерський // Право України. – 2004. – № 5. – С. 76–78.
8. Каплина О.В. Проблемы реабилитации в уголовном процессе Украины : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.В. Каплина. – Х., 1998. – 230 с.
9. Шумило М.С. Реабілітація в кримінальному процесі України : [монографія] / М.С. Шумило. – Харків : Арсіс, 2001. – 320 с.
10. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05>.
11. Карчевський К.А. Родинний критерій поняття «афілійована особа» (в контексті правового режиму правочинів із заінтересованістю) / К.А. Карчевський // Вісник ХНУВС. – 2014. – № 1 (64). – С. 160–171.
12. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Каплиної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
13. Архів Маньківського районного суду Черкаської області за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38699741>; Архів Солонянського районного суду Дніпропетровської області за 2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39228630>; Архів Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області за 2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37669347>.

УДК 343.346.1

СПОСОБИ ЗНИЩЕННЯ, ПІДРОБКИ АБО ЗАМІНИ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТІВ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Макаренко М.М., здобувач
наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національна академія внутрішніх справ

У статті охарактеризовано деякі способи підготовки, здійснення і приховання злочинів, пов'язаних зі знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу як елементів способу вчинення злочину.

Ключові слова: *спосіб злочину, знищення, заміна, підробка, номери, агрегати, транспортні засоби, маркування, ідентифікаційні номери, ознаки.*

В статье охарактеризованы некоторые способы подготовки, совершения и сокрытия преступлений, связанных с уничтожением, подделкой или заменой номеров узлов и агрегатов транспортного средства как элементов способа совершения преступления.

Ключевые слова: *способ преступления, уничтожение, замена, подделка, номера, агрегаты, транспортные средства, маркировки, идентификационные номера, признаки.*

Макаренко М.М. METHODS OF DESTRUCTION, FALSIFICATION OR REPLACEMENT NODES AND UNITS OF A VEHICLE NUMBER OF NODES AND DEVICES OF TRANSPORT

This article describes some methods of preparation, implementation and concealment of crimes related to the destruction, forgery or replacement of nodes and vehicle units as elements, method of the crime.

Key words: *method of the crime, destruction, substitution, tampering, rooms, machines, vehicles, labeling, identification numbers signs.*

Постановка проблеми. Практика правоохоронної діяльності викликає серйозну занепокоєність зростанням злочинності, яка у правовій літературі має назву «кримінальний автобізнес». Це поняття охо-

плює досить широкий спектр злочинів, а саме: угони, крадіжки, зміну або знищення ідентифікаційних номерів вузлів і агрегатів, збут викраденого, незаконне розмитнення, незаконна реєстрація транспортного засо-